
Rad sa znanstvenoga skupa
UDK 821.163.42-94 : 821.163.42-1 : 821.163.42-32 Bartolić
Primljeno 2010-03-30

AUTOBIOGRAFSKO TROKNJIŽJE ZVONIMIRA BARTOLIĆA

Joža Skok, Zagreb

Sažetak

U obilnoj bibliografiji Zvonimira Bartolića po svom se direktnom autobiografskom obilježju izdvajaju dvije zbirke njegove poezije (Otac i ja kosimo travu, 2002. i Na kraju snova - rijeka i šuma, 2006.) i jedna knjiga proze (Kaudinski jaram, 2008.). Uz snažno autobiografsko obilježje te su knjige značajna indikacija autorovih pjesničkih, pripovjednih, memoarskih i putopisnih mogućnosti koje su bile zatomljene na račun njegova književnoznanstvenog, povijesnopublicističkog i uredničkog rada. I u postojećem obliku sve tri navedene knjige nisu prilog samo autorovoj biografiji već su i vrijedan, a u svakom slučaju zapažen prilog i hrvatskoj književnosti.

Ključne riječi: Zvonimir Bartolić; zbirke poezije; proza; autobiografsko; izgubljena Arkadija; pripovjedna, memoarska i putopisna obilježja

1.

U okviru impresivne bibliografije Zvonimira Bartolića koju je u povodu njegove sedamdesete obljetnice priredio Ernest Fišer¹, a u kojoj dominiraju književne, jezične, povijesne, kulturološke i druge relevantne sjevernohrvatske teme - bibliografije kojom bi se, prema riječima Zvonka Kovača izrečenima već u povodu autorove knjige *Kronika jednoga kritika* (MH, Čakovec, 1991.) te 5.

¹ Ernest Fišer: "Ustrajni istraživač sjevernohrvatskih tema", *Hrvatski sjever*, V., 2000. br. 1-4, str. 136-161.

knjige autorovih *Sjevernokraskih tema* (MH, Čakovec, 1998.)², kako se radi o književnoznanstvenoj produkciji kojom bi se mogao podičiti i neki institut s više autora - mogu se izdvojiti tri posebne Bartolićeve knjige koje nose izrazito autobiografsko obilježje. Radi se, prije svega, o knjizi *Kaudinski jaram* (MH, Čakovec, 2008.) za koju je sâm autor ustvrdio kako su u njoj prozni tekstovi manje ili više autobiografskog značenja i obilježja, no takvu autobiografsku atribuciju možemo slobodno dodijeliti i dvjema gotovo nezamijećenim zbirkaama Bartolićeve poezije, a to su *Otac i ja kosimo travu* (Grafika, Osijek, 2002.) i *Na kraju snova – rijeka i šuma* (MH, Čakovec, 2006.).

Na motiv nastanka i geneze ovih triju, po svim njihovim odrednicama “autobiografskih knjiga” najbolje nas upućuje sâm autor riječima: “Naime, nakon brojnih knjiga, književnopovijesnih, kritičarskih, odjednom je preda mnom pukla praznina. Naprosto mi se pričinjalo da se o nekim oblicima života, o nekim vremenima, može svjedočiti i govoriti samo drugom vrstom govora, ne samo o drugima nego i o sebi”.³ A potrebu da posegnu za takvim drugim, intimnijim i osobnim govorom osjetili su već i drugi Bartolićevi književnoznanstveni prethodnici, među inima i Antun Barac, koji je u svoju “najosobniju” knjigu *Bijeg od knjige*, nastalu u endehaškom povijesnom razdoblju, uvrstio i ciklus pjesama o svojim logorskim starogradiškim danima polazeći od Krležina stiha iz istoimene pjesme - *kako se samo stihom može reći to* - kao primjera da je zbog punine autorsko-ga doživljaja doista ponekad potrebno posegnuti i za onim drugim književnim govorom, premda se prema Barčevim riječima i u radovima književnih znanstvenika doista moraju “osjetiti tragovi duše, krvi, uma, izražajnih sposobnosti koje su u njih unijeli njihovi tvorci”.⁴

Nema nikakve sumnje kako upravo takve barčevske odrednice nose u sebi svi Bartolićevi radovi, ne samo s književnoga nego i drugih područja. Iako je u svim tim radovima ostavljao vidljive tragove svoje autobiografske prisutnosti u njima, u trima je navedenim knjigama širom otvorio vrata svoje intime, svoje senzibilitnosti, svoga svjetonazora kako bi svoj znanstveni identitet osvijetlio i sa stajališta najintimnijega govora o samome sebi. A učinio je to na način kojim se potvrđuje jedna druga Barčeva teza prema kojoj bi “umjetnički nadaren morao biti svatko tko se bavi književnošću”.⁵ Upravno u svjetlu takve književne kreativnosti

² Zvonko Kovač: “Između eseja, kronike i filološke rasprave”, u knjizi *Domovinski eseji*, Insula, Čakovec, 2009., str. 225–230.

³ Z. Bartolić: *Kaudinski jaram*, *ibid.*, str. 203.

⁴ Antun Barac: *Problemi književnosti*. Izabrana djela s izborom, predgovorom i napomenama Ive Frangeša, “Naprijed” i dr., Zagreb, 1966.

⁵ A. Barac, *ibid.*

otkrivaju nam se prozni – novelistički, memoarski i putopisni tekstovi Zvonimira Bartolića kao i njegovi pjesnički ostvaraji koji su primarno determinirani svojim autobiografskim ishodištem, ali i vrijednošću i značenjem kojim se relevantna autobiografska faktografija preobrazuje u književne spoznaje i činjenice postajući tako književnim predmetom koji zaslužuje kritičku pozornost i bez obzira na svoj krajnji književni domet.

Simptomatično je da je sve tri navedene knjige Bartolić potpisao pseudonimom *Zvonimir Dubravski* kako bi označio njihovu specifičnu vezu i prirodu, no ne radi se ovdje samo o pukoj označnici za distinkciju njegova pjesničkog, zapravo književnog, od znanstvenog diskursa već i o označnici genetske pripadnosti svijetu i prostoru s kojim je, ne samo svojim podrijetlom nego i cijelim životom, a može se slobodno reći i prirodom svoje fizičke i duhovne osobnosti, pripadao. S tog je razloga toponimski pridjev *dubravski* preuzeo funkciju imena, odnosno prezimena, a koje uz sasvim konkretno ima i svoje šire, simboličko značenje. Naime, Bartolićeva domicilna Dubrava, odnosno Dobrava po lokalnom, međimurskom izgovoru, epicentar je onoga specifičnoga pjesničkoga svijeta čiji je prostor zapravo jedinstven hrvatski otok kakav je već kod Bedekovića obilježen kao *insula inter Muram et Drauam*. A taj je pak inzularni prostor ona zavičajno-mitska Arkadija koja je u hrvatskoj književnosti sastavnim dijelom svih onih pjesničkih dubrava koje su temeljem hrvatskoga domoljubnoga pjesništva sve tamo od Gundulića do Katančića u starijem, te od Mihanovića i Vraza do Matoša, Ivaniševića i Gudelja u novijem razdoblju hrvatske književnosti. Za sve te autore njihov je dubravski pejsaž kao sinonim hrvatskoga krajolika bio simboličkim označjem i ozračjem domovinskoga, u svojoj jezgri uvijek prepoznatljivog zavičajnog prostora. Stoga je i Bartolićeva domoljubna inkantancija kao jedna od prepoznatljivih odrednica njegove poezije svoje izvorište pronašla jednako u zavičajnom prostoru kao i u hrvatskom domoljubnom pjesništvu patetične domoljubne provenijencije.

Kao pjesnik Bartolić nije slikar samo idilične zavičajne Arkadije, on je zapravo tragač za njezinim izvornim licem, a kao živi svjedok promjena koje su mitsku zavičajnu panoramu pretvarale u izgubljeni prostor djetinjstva i doma, idiličnost je svoje poetske projekcije često znao protkati, ili sasvim zamijeniti tamnim bojama i rezignatorskim tonovima. Uostalom, i sam je svoje pjesništvo stvarao na paralelizmu vezanoga i slobodnoga stiha, standarda i zavičajnog idioma, zatvorenih klasičnih i otvorenih modernih pjesničkih oblika obilježivši sâm to pjesništvo kao “lirski dijarij u kojemu pisac stihom traga za otetim danima i godinama, ali takvim dijarijem u kojemu se katkada zrcali nacereno lice jednog opakog vremena koje se poigralo mojom (tj. njegovom!) sudbinom”⁶

⁶ Z. Bartolić: “Moji stihovi”. Predgovor zbirci *Otac i ja kosimo travu*, ibid. str. 6.

A s punim je razlogom Bartolić svoju osobnu sudbinu stavio u središte svoje poezije smatrajući poeziju, koju nije kontinuirano nego tek povremeno pisao (!), prije svega osobnim svjedočenjem, a ne proklamiranom lirskom školom generacijskim pripadništvom, manifestacijom nekog književnog pokreta ili novog poetskog izraza. S te pozicije, oslonjen pretežito na tradicionalan pjesnički izričaj on je stvarao svojevrstan oblik antimodernističkog pjesništva lišenog verbalne metaforike. Kao pripadnik krugovaške generacije po godinama svoga rođenja bio je do svoga kasnijeg pojavljivanja u književnosti izvan njezinih tokova, kao što je bio i izvan razlogovskih opozicija krugovašima. Svojim povremenim lirskim zapisima, svjedočenjima i reakcijama on i nije imao pretenzija da bude osvajačem ili značajnijim imenom suvremenoga hrvatskoga Parnasa i njegovih generacijskih poetika. Za njega je poezija koju je pisao bila samo sredstvom, oblikom i iskazom svojih “tradicionalnih” osobnih, zavičajnih kao i povijesno–domoljubnih motiva i preokupacija.

2.

Moguća poveznica s dijelom krugovaškoga pjesništva nazire se ipak u jednoj njegovom sloju, u rustikalnosti Bartolićeva pjesništva koje koincidira s dijelom rustikalne i bukoličke poetike koju nalazimo u lirici rano preminulog Slavka Mađera, a donekle i njegova brata Miroslava kao nastavljača zavičajnog rustikalnog toka njihove rane poezije, no najviše je Bartolićeve srodnosti s rustikalizmom Stanka Juriše. Dakako da se ovdje ne radi, i bez obzira na podudarnost većeg broja motiva iz Jurišine i Bartolićeve poezije, o bilo kakvom utjecaju ili oponašanju, već o sudbinskoj vezanosti oba pjesnika sa svijetom kojemu istinski pripadaju no u koji više nema povratka, čega je svjestan bio već prvi zavičajni iskorjenik Fran Galović svjestan da ga je “drugi život obuzel i vzel”. Naime, i Juriša, i Bartolić promatraju u zavičajnom ruralnom zrcalu svoje pravo lice u želji da ga sačuvaju u njegovoj djetinjoj svježini i izvornosti.

A za najilustrativniji uzorak najdirektnije biografsko–pjesničko veze izdvojio bih i dvije Bartolićeve pjesme na standardu. Prva je *Biografski zapis*, a druga *Jedne večeri u Karlovom bagu*. Obje su iz ciklusa *Topot jahača* čiju nokturalnu atmosferu dojmljivo stvaraju tzv. ključne riječi kao što su *noć*, *noćni*, *šutnja*, *večer*, *život*, *pitanje*, *topot*, *jahači* koje zapravo intoniraju ciklus. *Biografski zapis* Bartolićeva je naturalna reminiscencija prigodom proslave 50. godišnjice mature u Varaždinu, mature koja je intimno obilježena gorkom biografskom spoznajom autora koji u matičnoj knjizi Varaždinske gimnazije u rubrici *Pohvale i kazne* otkriva bilješku razrednice koja doslovno glasi kako je imenovani učenik VIII. r. “20. II. 1951.

radi ilegalnog rada kažnjen trajnim isključenjem iz svih škola N. R. Hrvatske bez prava polaganja privatna ispita (t. 12)⁷. Sav ilegalni rad kažnjenog učenika bio je zapravo njegovo intimno nezadovoljstvo, kako bi Krleža rekao, “postojećim stanjem stvari i fakata” među kojima su i nasilni otkupi imućnijih seljaka kao stimulacija njihova ulaska u seljačke radne zadruge. Tu je zapravo početak autorove golootočke Golgote i *Kaudinskog jarma* koji na ovome mjestu samo signira, a o kojemu memoarsko–biografski progovara u istoimenoj knjizi. Konkretni maturovni povratak davnom i nepovratnom gimnazijskom vremenu zasjenjen je tako gorkom spoznajom o tim danima i podsjetnik je na najgrublji autorov izgon čak iz generacijske sredine.

Na golootočke pak dane koji su uslijedili podsjetnik je jedan drugi pjesnički zapis *Jedne večeri u Karlovom bagu*, čija su svjetla promatrana 26 kažnjeničkih mjeseci s Golog otoka, iako sasvim obična i mala, bila ona nedostižno velika svjetla života koja su u jednom biografskom trenu bila na najgrublji i najsvirepiji način utrnuta. Boraveći u Karlobagu neimenovanog dana i godine Bartolić u zgusnutoj lirskoj formi ispisuje još jedan poseban detalj svoje pjesničke autobiografije potvrđujući i njime kako je u njegovu slučaju sinergija osobne biografije i osobne, dokumentarističke poetike trajno i bitno obilježila njegovo autobiografsko troknjižje.

Mada je gotovo nedjeljiva cjelina s pjesništvom na standardu, njegovo kajkavsko pjesništvo krležinskog, pavićevskog i benceovskog ishodišta svoju je poetsku autentičnost, osobnost i najviše estetsku mjeru dosegnulo u kajkavskom ciklusu *Deždi*. To je ciklus koji Drago Bišćan,⁸ autor pogovora zbirke *Otac i ja kosimo travu*, smatra jedinstvenim u hrvatskoj književnosti po autorovoj opsesivnoj zaokupljenosti vodom. No pri tom ne smijemo kao književni fenomen izgubiti iz vida fascinaciju vodom i drugih međimurskih autora, od onih anonimnih pučkih koji su iznjedrili biserje poput *Voda zavra* i *Mura, Mura* te, primjerice, Slavičekovog sonetnog ciklusa o vodama, kao ni Horvatove fascinacije morem. U izvorištu svih tih autorskih objekcija, pa tako i Bartolićeve, zapravo su vode kao biblijsko prapočelo života.

Dijelom toga prapočela su u Bartolićevoj poeziji zavičajne rijeke – Drava i Mura zajedno s dubravskim potokom Bistrecom koje oblikuju zavičajni krajolik što ga zajedno s njima obilato natapaju *deždi* upotpunjujući ga svojom ritmičko–akustičkom kulisom onomatopejskog podrijetla. *Deždi* u pjesmama dono-

⁷ Z. Bartolić, *ibid.*, str. 59.

⁸ Drago Bišćan: “Bartolićeve ruže u ‘Hortusu Croatiae’”, pogovor zbirci Z. Bartolića *Otac i ja kosimo travu*, *ibid.* str.99–105.

se i onaj idiličan jesenji šumor koji obavlja staru obiteljsku Bartolićevu klijet na Legradskoj gori, a galovićevski motiv kleti i gorica *signum* je Bartolićeve izgubljene međimurske arkadije koju je njezin autor kao ključni dio uklopio u svoj simboličan *Hortus Croatiae*. Međutim, Bartolićev cjelokupni autobiografski pjesnički dokument najdirektnija je veza s osobnom kritičko-znanstvenom biografijom u kojoj je kajkavsko pjesništvo brojnih autora (Goričanec, Andrašec, Galović, Krleža, Bence, Jelušić, Kovač, Jembrih, Petrović, Fišer i dr.) njegovom značajnom dionicom, i o kojemu je napisao niz nadahnutih i kritički sugestivnih stranica.

3.

Bartolićeva “najautobiografskija” knjiga *Kaudinski jaram* njegova je, kako sâm navodi, osobna “paradigma gledanja na reperkusije pomračenog vremena”⁹ ponajprije na širem, ali i potom na intimnom biografskom planu. Najviše je autorovih biografskih odjeka u središnjem memoralnog dijelu knjige po kojemu ona i nosi svoj naslov. Naime, najdramatičnijem i najtragičnijem dijelu Bartolićeve biografije, a to je boravak na zloglasnom Golom otoku, posvećena su dva teksta, od kojih je prvi *Kaudinski jaram* potresno biografsko svjedočanstvo o varaždinskom maturantu iz 1951. godine koji će prisilno otputovati početkom drugog polugodišta na svoju golootočku veliku maturu, na svoje prisilno kažnjeničko “zimsko ljetovanje”. Bez mržnje na ljude, pa i one čuvarke reda iz “najboljeg sistema na svijetu”, ali s gorčinom na poredak koji nije prezao da svirepom kaznom uništi ljudsko dostojanstvo žrtve, Bartolić je ispričao svoju голу životnu priču i to u prvom licu, kako bi ich-formom bio faktografski što uvjerljiviji.

Drugi autobiografski tekst nazivlje se *Zapis o izgubljenoj priči* ispričan je u trećem licu tako da je za razliku od prvoga teksta koji nosi sva obilježja memoarske proze zapravo književna obrada iste teme, ali u maniri pripovjedne proze. Tako je iz dva karakteristična autorova rakursa, memoarskog i pripovjednog, osvijetljena jedna biografija koja uz eminentno osobno ima i svoje simbolično značenje jer tema oba teksta, osim na autorovu životnu priču, upućuje i na brojne druge slične priče iz zamračenog vremena simboliziranog u bespomoćnom odnosu nevine žrtve i svireposti jednournog režima.

Ono što posebno zrači iz obje Bartolićeve autobiografije njegova je duhovna energija kojom se suprotstavljao zatečenoj sudbini na Golome otoku na kojemu je proveo 26 mjeseci da bi potom bio kao “slobodan” građanin s grupom golootočkih sustradalnika prebačen na “dobrovoljni”, to jest na prisilni rad na izgradnji

⁹ Z. Bartolić, *Kaudinski jaram*, ibid., str. 204.

ceste za Moraču. Dobro uhodani jugoubizam pobrinuo se i za to da nastavak Zvonkova preodgoja bude u redovnom vojnom roku, i to u Valjevu odakle se vratio 1955. kada smo mi, njegovi maturalni suškolari iz 1951. već završavali odabrane fakultete. Zvonko je istom tada krenuo u život privatnim polaganjem mature i kasnijim upisom na fakultet, no noseći cijelog života bolno sjećanje na svoj *kaudinski jaram*.

U *Pripovijestima iz starih vremena* koje se nalaze u uvodnom dijelu (prvom poglavlju!) knjige *Kaudinski jaram* svojom se pripovjedačkom zrelošću ističu dvije. To su *Suzne oči cara Franje* i *Vodenjak*; no, pripovjedačke sugestivnosti nisu lišene ni druge dvije pripovijesti – *Cvjetna nedjelja* i *Sumnjivi*. U svima njima otkriva se tematsko–zavičajna dijagonala koja se temelji na povijesno–društvenom kontekstu. Sve četiri pripovijesti očiglednim su uzorkom autorovih pripovjedačkih mogućnosti koje su zbog njegova primarno književnoznanstvenog opredjeljenja potisnute, ali su srećom i makar u ovim ogleđnim uzorcima ostvarene.

Kao pripovjedač Bartolić se oslanja na tradiciju hrvatske ironijske i humoriističko satirične proze, i to poglavito one kajkavske, krležinsko–kolarovske, no značajan je njegov oslonac i na mitološku pripovjednu tradiciju pučke provenijencije u čijem je duhu i stilu oblikovana njegova pripovijest o *podvodnom možu* s njegovim legendarnim likom smještenim u autentičnu dubravsku pučku sredinu. Na određeni se pak način sve ove objekcije o Bartolićevoj pripovjednoj prozi mogu primijeniti i na njegove *Putopise* iz trećeg dijela knjige koji su s(p)retna sinteza putopisnog, memoarskog, reportažnog i esejističkog stila. U tim putopisima, a to su *Od Čakovog Turna do Novog Zrina*, *Zrinskima* i *Frankopanima u pohode* i *Legradska gora* Bartolić ne otkriva nepoznate, ali pobuđuje potisnuto sjećanje na povijesne zavičajne lokalitete, događaje i likove. Na njegovom itinerariju zavičajem u središtu su one povijesne i književnopovijesne teme kojima je i u znanstvenim radovima zaokupljen, a to su *Čakov Turen*, *Zrinski* i *Frankopani*.

Najimpresivniji Bartolićev putopisni tekst u ovome ciklusu svakako je *Legradska gora*, mitsko mjesto njegova djetinjstva, ali i cijele biografije. No tu je, nepotrebno izvan ovog ciklusa i tekst *Dobravi u pohode*, smješten među *Priloge*, svojevrсна pjesma u prozi koja je kao izvorni putopis prožeta nepatvorenim lirizmom. Ovim, odnosno takvim, stilski razigranim bljeskovima riječi, slika i emocija koje obilježuju putopisnu prozu o Međimurju (Vilović, Vučićević, Tomičić i dr.) mogli bi se podičiti ponajbolji hrvatski putopisci, posebice kada je riječ o međimurskoj zavičajnoj baladi ili pak tako sugestivnim opisima zavičajnog krajolika kakav je ovaj u njegovu jesenskom ruhu:

“Jeseni ovdje u dnu Međimorja u maglama siju melankoliju. Tada se rađaju takve pjesme kao na primjer ona *Ni mi volja već na svetu živeti*. Rijeke izgube svo-

ju ljetnu gostoljubivost, a zvižduci lokomotiva i mûk goveda kao ukleti izgnanici lutaju nad ustajalim vodama riječnih rukava. U zimi dani se pretvaraju u sumrač-ja koja tonu u bezdan, a noći nekad bivaju dugačke nepomične, okovane u okove kristala. Proljeća pak se javljaju tragovima crnih poljskih staza i ponoćnih jugovina. To je Dolnja Dobrava, ili kako je narod naziva Dobrava, to je Zadobravje, onaj kraj koji na dnu Međimorja napajaju, poplavljuju, razdiru i prekopavaju dvije rijeke, Mura i Drava.”¹⁰

THREE AUTOBIOGRAPHICAL BOOKS OF ZVONIMIR BARTOLIĆ

By Joža Skok, Zagreb

Summary

In the abundant bibliography of Zvonimir Bartolić his autobiographical character is directly emphasized by two collections of his poetry (The Father and I are mowing grass, 2002, and At the end of dreams - the river and forest, 2006) and one book of prose (Kaudinski yoke, 2008). With a strong autobiographical character these books are an important indication of the author's poetry, narrative, memoir and travelogue features that were suppressed at the expense of his literary and scholarly, historical and journalistic as well as editorial work. Even in its present form all three books were not only support of the author's biography, but are also valuable, and in any case noticed contribution to Croatian literature.

Key words: Zvonimir Bartolić; collections of poetry; book of prose; autobiographical; lost Arcadia; narrative, memoir and travelogue features

¹⁰ Z. Bartolić: “Dubravi u pohode”, *Kaudinski jaram*, str. 194.